

Yury Blazhevych, Olga Blazhevych

**Khmelnitsky Charitable Foundation «Patriots of Ukraine»
to the ATO Soldiers-Fellows**

The article on the basis of local periodicals covers the establishment and activity of the «Patriots of Ukraine» Charity Fund that conducts different voluntary art events in ATO zone, in military hospitals, during charity events and festivals.

In the article the two directions of volunteers work of “Patriots of Ukraine” Charity Fund in the “hot spots” of Eastern Ukraine: the first one is the artistic mission to cheer and warm heart and soul of the soldiers-fellow from ATO zone by songs and poetry; the second one is humanitarian aid: food, medicines, personal hygiene, night sights, camouflaged nets, boots, knee supports, tactical knives, gloves, “stoves”, flashlights, radios, sleeping bags, camouflage form for scouts and snipers, spare parts for ambulances and other equipment, building materials, various working tools and more.

The study also highlighted the role of psychologists, rehabilitation specialists, analysts and priests who go to the forefront with volunteers and heal the souls of fighters in ATO zone in areas of Popasna, Avdeevki, Slavyansk, Artemovsk and other frontline settlements, especially members of the 8th Regiment, the 95th air mobile brigade, soldiers proving maintenance of drones, border guards and others. The authors also emphasized the charitable contribution from entrepreneurs, businessmen and ordinary citizens, other charities, youth and veteran organizations, educators, art workers, journalists and writers.

Keywords: Khmelnytsky, “Patriots of Ukraine” Charity Fund, voluntary art events, ATO zone, military hospital.

Отримано: 27.10.2016

УДК 94:378.4(477.43)«1918/1920»:32

О. М. Завальнюк

**СТУДЕНТИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ
РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ (1918-1920 рр.)**

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується питання про участь студентської молоді Кам'янець-Подільського державного українського університету в політичних процесах, які протікали в країні і регіоні під впливом збройної боротьби в Україні, розбудови української державної республіканської моделі та функціонування більшовицького режиму.

Встановлено, що університет, заснований за часів гетьманщини, в добу Директорії УНР надійно стояв на українських державницьких позиціях, а передова частина студентства вступала до різних політичних партій, організовувала своє збройне формування для захисту республіканського ладу, окремі представники, виконуючи партійні і громадські доручення, були в гуці резонансних політичних подій, працювали інформаторами і пропагандистами у війську та серед населення, за сумісництвом наповнювали низовий апарат різних міністерств, інших державних органів під час їх

діяльності у Кам'янці-Подільському, брали участь у всіляких заходах, влаштованих молодіжними організаціями у відповідь на гучні військові і політичні події (Зятківська угода УГА з денікінцями, спроби поляків депортувати студентів-галичан за Збруч тощо), реагували на найбільш загрозливі українству виклики і поповнювали особовий склад національних збройних структур.

Із переходом влади у місті до ревкому частина студентства з різних причин стала на більшовицьку платформу, поділяла комуністичні настрої, що призвело до руйнування попередньої ідейно-державної згуртованості молоді, політичного розколу, поширення в її середовищі ліворадикальних ідей і навіть створення небагато чисельного комуністичного осередку, на який отвірився новий режим. Із запровадженням у вищі радянської нормативно-правової бази діяльності і нових порядків, абсолютна більшість студентів, які не емігрували, вимушено прийняли нову модель вищої освіти, яка суттєво відрізнялася від попередньої, брали участь у більшовицьких політичних заходах, формально підтримуючи УСРР і КП(б)У. Із числа студентів висунулися функціонери, які, після затвердження вищими партійними органами, по черзі посадили посаду політичного комісара вищу, а також сформувався актив, що виконував вказівки політичного центру і проводив серед молоді комуністичну пропаганду.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, студенти, національно-патріотичні настрої, політичні осередки, більшовицька платформа, політичний комісар, комуністична пропаганда.

У сучасному політичному житті України, у захисті її національних інтересів активну участь бере студентська молодь, яка, ще не накопичивши значного життєвого досвіду, але вже визначившись з відповідними політичними поглядами і симпатіями, продовжує традицію молодого покоління попередніх історичних періодів бурхливо реагувати на різні суспільні виклики, вносити певний вклад в модернізацію країни, піднімати свій голос на її захист. Виховане на прикладах резонансних виступів хлопців і дівчат за відкриття українських кафедр у Львівському університеті, боротьби за українізацію вищої школи у Наддніпрянській Україні і повалення самодержавного ладу, героїчної самопожертви під Крутами, активної участі молодих у державно-політичному житті в добу Директорії УНР, сучасне студентство вписує свою яскраву сторінку в історію країни, зокрема допомагає розв'язувати такі складні сучасні проблеми, як збройний захист Вітчизни від російської агресії на сході, організація волонтерського руху на підтримку армійських і добровольчих формувань, реформування вищої школи на європейських засадах, боротьба з корупцією в сфері державного управління і університетського життя тощо.

Важливим опертям у формуванні політичної активності нинішнього молодого покоління має стати досвід його попередників, накопичений, зокрема у постійно діючому упродовж 1918-1920 рр. українському національному університеті в Кам'янці-Подільському, де навчалися представники різних регіонів Соборної України, що симпатизували різним ідеологічним моделям, однак у своїй переважній більшості підтримували політичні сили національної орієнтації.

На цей аспект історії молодого покоління в добу Української революції дослідники майже не звертали уваги, за винятком кількох робіт [4], [27], [25], у яких він окреслений частково, у загальних рисах і обмежується здебільш наведенням окремих фактів про підтримку української держави та її різноманітних організаційно-політичних заходів, у меншій мірі – окремих свідчень, що стосуються більшовицьких симпатій певної частини студентської молоді.

Метою статті є з'ясування участі організованого студентства вищу у складних політичних процесах, які протікали в країні і регіоні та відображали боротьбу за підтримку широких мас населення, різні моделі державного устрою у 1918-1920 рр., його реакцію на найбільш значущі політичні події і демонстрацію своїх переконань, пов'язаних як із захистом національних інтересів, так й утвердженням більшовицького режиму та радянізацією університету.

Кам'янець-Подільський державний український університет (К-ПДУУ) формувався і розвивався у складних умовах революційного процесу в країні, у якому брали участь переважно молоді люди. Велика кількість мешканців Подільського регіону, здебільш неосвічених, у свій час індивідуальних до політики як такої та пасивних у громадському житті, сприйняли повалення самодержавства, Тимчасового уряду, а за ним і проголошення української державності як щось не до кінця збагнене, що різко змінювало їх політичний мікросвіт, руйнувало національний характер попередніх державних інститутів і спричиняло нестабільність. За гетьманського режиму неможливе селянство різко політизувалося, особливо під впливом партій національно-демократичного спрямування (здебільшого українських есерів) на фоні ненависті йому заходів гетьманщини із реставрації поміщицького землеволодіння та репресивних заходів до учасників аграрної революції кінця 1917 – початку 1918 рр., об'єктивно було на боці тих, хто зі зброєю в руках виступив за відновлення республіканського ладу, який відстоював їхні інтереси.

Благословляючи своїх дітей на вступ до «гетьманського» університету, селянські родини менш за все думали про те, хто заснував цей виш, не бачили у ньому зв'язку з режимом «кривавого» гетьмана. Їхні споконвічні мрії були пов'язані з кращим, «не мужицьким», життям продовжувачів свого роду, а у їхній майбутній освіченості і відповідній професійній діяльності, як не раз пересвідчувалися в минулому, вбачали шлях до посідання ними вищого соціального стану і, таким чином, виходу із щоденних селянських злиднів. У політичному сенсі вони підтримували українську демократичну владу, яка одним із своїх першочергових кроків декларувала справедливе розв'язання земельного питання на користь трудових верств села. Тому то студенти, які представляло селянство (навесні 1920 р. таких нараховувалося аж 34% і це була найчисельніша група за соціальним походженням [6]), як правило, віддзеркалювали настрої своїх батьків, підтримували політичні сили, які у владі розробляли демократичну аграрну реформу, намагалися покращити становище українських хліборобів.

За політичними поглядами не набагато відрізнялися від них вихідці із духовенства, що становили 25% усього студентського контингенту. Значно просунутими щодо свого політичного світогляду були представники органів державного управління і місцевого самоврядування (15%), учительства (8%), медицини (1,5%) та ін. Значна частина з них представляла місто, де відчутний вплив справляли осередки загальноросійських, єврейських і польських політичних партій. Власне, національно і політично пістрява університетська молодь (на середину 1920 р. тут нараховувалося 79,3% студентів-українців, 15,06% – євреїв, 2,49% – поляків, 2,28% – росіян [5]) більше тяжіли до політичних сил національного складу. У великому студентському колективі, де відбувалося гуртування переважно за національною ознакою, політично пасивні з часом ставали членами різних молодіжних організацій, брали участь у виборах їх керівних органів, приставали до груп, які ідентифікували себе прихильниками різних українських політичних сил. Молодь закликали вступати до різних партій, зокрема есерів, самостійників-соціалістів та ін. Запис проводили прямо в університеті старші товариші-студенти (А. Животко, І. Білінський та ін.) [11], [17].

Відозва Директорії від 15 листопада 1918 р. до українського населення, у якій засуджувалась внутрішня і зовнішня політика гетьмана Павла Скоропадського і його наміри, як стверджувалося, позбавити Україну державної самостійності, стала сигналом до масового народного повстання проти існуючої влади, яку оголосили недійсною. Чесних громадян різних національностей закликали взяти до рук зброю і виступити проти «ворогів і злочинців народу». Автори відозви згадали і про мирних студентів, яких розстріляли «озвірілі руські офіцери» [3, с.435], очевидно, розраховуючи на відповідну реакцію студентської молоді. І це спрацювало, зокрема у Кам'янці-Подільському. За Б. Сивенком, в ніч на 17 листопада 1918 р. до бурси, де мешкали першокурсники, прибув один із їх старших товаришів, колишній воїн, який прочитав радіограму «Всім, всім, всім», за підписом В. Винниченка і С. Петлюри, про початок повстання проти гетьмана. Реакція кількох десятків молодих людей була миттєвою: вони вишукувалися в колону і швидко направилися до університету, «щоб взяти участь в подіях». Утім, як з'ясувалося за якийсь час, такої потреби не було, бо місцева гетьманська адміністрація вже відмовилась від своїх посад і хлопцям довелося повернутись до свого житла [38, с.320]. (Сучасні історики з'ясували, що губернський староста С. Кисельов погодився передати владу губернському комісару Г. Степури, призначеному Директорією УНР, без опору. Але офіційний наказ нової влади з'явився, за одними даними, 18 листопада 1918 р. [10, с.371], за іншими, – лише наступного дня [29, с.555]. Свої владні повноваження староста де-факто передав представникові нової влади 20 листопада 1918 р. [28, с.22]).

Після переможного завершення антигетьманського повстання національно свідомі і політично активні хлопці і дівчата, об'єднані навколо Ради студентських представників К-ПДУУ, на-

правили Директорії телеграму, у якій вітали «світлих борців за ранок життя України» і висловили здравицю на честь на честь Української Народної Республіки [39, с.37]. Для допомоги родинам козаків, які загинули в бою під столицею, українська студентська рада (УСГ) вищу, яка об'єднувала усіх студентів-українців, провела 29 грудня 1918 р. вечірку і збрала 181 крб. 20 коп. [15].

Реалізуючи свій намір щодо захисту УНР, 22 грудня Українська студентська громада одноставно висловилася за формування студентської сотні (не полку!) для участі у збройному захисті країни. У зв'язку з цим до столиці направили 12 представників, які мали координувати дії і вчасно передати до університету сигнал для виступу їхнього бойового формування [16]. За мемуарним джерелом, на початку січня (за свідченням преси, не пізніше 24 грудня 1918 р., і це відповідає реалії [13]) до Кам'янця-Подільського прибули двоє делегатів київського студентського полку (Олександрович і Чудинів), щоб закликати місцевих студентів до збройної боротьби і пришвидшити формування з них бойової одиниці. «Промовці-кияни не ховали, що в центрі України тепер повторювалася та сама картина, що рік тому, взимку 1917 року: українські військові частини, які так швидко розрослися на місяць боротьби проти гетьмана, тануть з дня на день, самочинно розходяться або навіть переходять на бік большевиків чи різних «отаманів» українського гуляйпілля. Навіть на ті частини, що позірно ще зберігають дисципліну і послух українському Урядові, цілком покладатися не можна. Тому мусить взяти зброю і стати в лави оборонців української державної самостійности свідома українська інтелігенція, студентська в першу чергу» – наголошували гості. З ними погодилися господарі, але до створення бойового підрозділу республіканського війська з числа студентської молоді Кам'янця-Подільського, як стверджує мемуарист, справа не дійшла через те, що багато з них працювали й «ще в різних українських установах та організаціях» [38, с.322]. У цьому поясненні криється помилка. По-перше, 25 грудня 1918 р., на наступний день після цих зборів, в громадському інформаційному просторі з'явилася від отамана Погорілова і ради УСГ «Відозва до українського організованого студентства, середнєшкільників та слухачів підготовчих курсів» (її згодом повторять на сторінках двох місцевих періодичних видань¹), у якій закликали записуватися в ряди їхнього підрозділу, санкціонованого, за твердженням підписантів, самим С.Петлюрою, і братися до зброї, «бо передбачається ще чимало боротьби до повної перемоги над ворогами Української Народньої Республіки» [12], [14]. По-друге, за повідомленням преси, не пізніше 21 січня 1919 р. відбулося спільне засідання УСГ та козаків січової студентської сотні, на якому вирішили направити до столиці сотника і осавула для погодження плану дій з кияна-

¹ Двотижневий журнал Подільської губернської народної управи «Освіта» (1918, № 3), який також вмістив текст цієї відозви, датований 15 грудня 1918 р., утім ця дата не є достовірною, оскільки через організаційні і матеріальні труднощі, пов'язані з його підготовкою і друком, реально він побачив світ лише наприкінці грудня 1918 р.

ми [19]. Проте патріотичне студентство з Поділля не було залучене до оборони Києва, оскільки керівництво країни ухвалило рішення евакуювати до Вінниці вищі органи влади і управління УНР, іншими словами, покинути державний центр. Тому поїздка осавула і сотника не відбулася через отриманий сигнал відбою.

На жаль, немає інформації про чисельний склад тих, хто записався до студентського полку (згодом його назвали найкращим результатом з того, що змогла дати Українська студентська громада своєму народові [20]), утім відомо, що його ядро не було розформоване – воно увійшло до куреня Запоріжської Січі, курінним отаманом якого став студент Василюк. Так, 30 березня 1919 р. він виступив на сторінках газети «Життя Поділля» із роз'ясненням завдань цього підрозділу, який, на його думку, став у місті «поважною силою» і є осередком культурно-національного відродження українців. Курінь, як позапартійна, багатofункціональна структура, мав намір ціною життя новоявлених запорожців «боронить рідний край України від своїх і чужоземних напасників, посягаючих на права українського трудового люду», «плекати народню національну культуру», «організувати усі національні культурні сили для розвитку вказаної ідеї», пропагувати безалкогольний спосіб життя (за рішення козацької ради нетверезих козаків, затриманих у місті і доставлених до розташування куреня, шмагали нагаями, після чого підпускали до додому) [21].

Коли на початку червня 1919 р. за місто розгорілися бої за участю підрозділів української дивізії під командуванням полковника О.Удовиченка, частина студентів-козаків вийшли назустріч наступаючим військам, інші взяли під контроль вулиці й громадські будинки, уберігаючи їх від мародерів і забезпечуючи таким чином порядок і відносний спокій, не допускаючи, зокрема, єврейського погрому [26, с.30-31].

Під час різдвяних вакацій студенти-патріоти, які не розїхалися по домівках, негативно відреагували на дії більшовиків, що пробралися до місцевого гарнізону, зокрема 4 кінно-гарматного і 8 Подільського полків, а також у залогу м-ка Жванець коло Дністра й 15 січня 1919 р. організували збройний виступ проти чинної української влади. Зокрема, обеззброїли міліцію, захопили будинок губерньського комісара, банки, поставили до них свою охорону. Подільський губерньський комісар Г. Степура оголосив облогу міста, щоб локалізувати виступ. Зрештою, підтягнувши вірні війська, виступ було придушено [37, с.129-130], [36, с.33-34]. Щоб роз'яснити рядовим українським козакам державно-політичне становище в країні і завдання нової демократичної влади та збройних сил, УСГ університету ще до організованої більшовиками зазначеної військової авантюри направив у залогу своїх агітаторів [18]. Після ліквідації загрози перевороту слово молодих українців позитивно впливало на рядовий склад військових частин, яких хотіли використати у антидержавних цілях. Дев'ять найбільш національно свідомих студентів-активістів (Ю. Гнатівський, З. Приходько, В. Левицький, В. Вікул, С. Ко-

лобоев, В. Філіповський, В. Мельник, О. Свідзінський, Ю. Кошельник), за завданням Кам'янець-Подільського комітету УСДРП, було направлено в розпорядження інформаційного бюро 1-ї Української армії, де їм належало проводити патріотичну роботу в середовищі козаків, що воювали на фронті. Пропагандистам виплатили невеликі кошти (по 50 крб.) для того, щоб могли дістатися до місць призначення [43].

Ці події неабияк вплинули на університетську молодь. За свідченням мемуариста, «розмови та дискусії на політичні теми серед студентства тепер почастішали. Молодші студенти, недосвідчені в політичних справах і питаннях, шукали слів поради, що могла б їх напутити, шукали яскравих, переконливих усних і друкованих заяв і виступів представників влади, представників українських політичних партій, – але їх майже не було. Принаймні, щодо самого Кам'янця, можу сміливо твердити, що ніякої широкої пропагандистської акції не з боку української влади не проваджено, не використано для цього наявні кадри свідомого українства» [38, с.323], звісно, крім нестановленої групи студентів, які, за рішенням своїх партійних осередків чи УСГ, відправилися в козацькі казарми роз'яснювати неприпустимість антиукраїнських демаршів з боку тих, хто мав би захищати рідну країну від зовнішніх і внутрішніх ворогів. Ця робота була на часі, адже вже 22 березня 1919 р. у Кам'янці-Подільському представники українських соціалістичних партій – есдеків і есерів – організували опозиційний до правого уряду несанкціонований легітимними органами УНР Комітет охорони революції (проголосив себе тимчасовим представником центральної влади і проіснував усього 6 днів) на чолі з колишнім прем'єр-міністром В. Чехівським, до якого увійшли також два представники від козаків місцевої залоги і студент університету Степан Грещенко (був членом міського соціал-демократичного осередку). Звертаючись до населення і війська, КОР наголосив, що «всі місцеві залоги мають підтримувати спокій і лад на основі розпорядку властей», тобто цього нелегітимного органу [31, с.284]. Як показав подальший розвиток ситуації, місцеві козаки не були залучені до якихось протиправних дій, хоча було відомо що у місті готується більшовицький виступ на чолі з головою козацької ради місцевої залоги Шевченка та його двох товаришів, який було зірвано, а саму раду розпущено [30, с.189], [20]. Про ставлення студентів до цих подій джерела наразі не повідомляють, хоча цілком ймовірно, що якась частина з них, яка мала соціалістичну орієнтацію, була на боці Комітету охорони революції, що взяв під свій контроль різні міністерства і установи, заборонивши їх евакуацію з міста. Студенти, як і багато пересічних кам'янчан, були свідками військового параду всіх частин міської залоги, який приймав осавул Головного Отамана Крушинський. Це церемоніальне дійство відбулося 29 березня, на наступний день після саморозпуску КОР, і свідчило про політичну стабілізацію в місті [22].

З 15 квітня до 2 червня 1919 р. Кам'янець-Подільський був під більшовицьким контролем, повністю змінивши своє політич-

не обличчя. Десятки студентів разом зі своїми родинами покинули місто напередодні приходу загону Червоної армії. Вже першого тижня «пролетарської диктатури» кілька студентів таємно перейшли Збруч і приєдналися до українських військовиків, які знаходилися на правому березі річки, інформували їх про заходи військово-революційного комітету. Ті, що залишилися, аби краще пізнати нових керманічів, ходили на мітинги, де слухали більшовицьку риторіку, зокрема роз'яснення політики щодо буржуазії і трудящих мас, робилися впевнені прогнози щодо перемоги світової соціалістичної революції, побудову справедливого суспільства. Як зазначав свідок тих подій А. Білецький, серед студентства була помічена розгубленість. Нова влада вбачала в університеті «петлюрівське гніздо», ставилася до нього загалом неприхильно, утім до рішучих дій не приступала. Окремих студентів і викладачів було заарештовано, кинуте до буцегарні. Під час музично-літературних вечірок, на які запрошувалися представники від робітничо-селянської влади, молодь вимушено використовувала червоні прапори, співала «Інтернаціонал», заишаючи в гостей позитивні враження від своїх заходів [2, с.165-168; 38, с.327].

Щоб залучити на свій бік студентську незаможну молодь, військ ревком, виконуючи настанови центру, розпорядився не мобілізувати її до Червоної армії, а дати змогу продовжувати навчальну працю [4, с.10]. Це не могло не вплинути на настрої студентів. Частина з них відкрито перейшла на радянську платформу, закликала усю молодь до підтримки нової влади. Вже 27 квітня відбулися збори Ради студентських представників, які ухвалили, по-перше, звернутися до юнаків і дівчат відсвяткувати 1 травня 1919 р. свято міжнародної солідарності пролетарів усього світу, по-друге, рекомендувати молоді заснувати у своєму середовищі фракції соціалістичних партій «для більш активної участі в громадським життю» [24]. Звісно, мова йшла про ті осередки, які визнавали радянський режим і не були причетні до підтримки зниклої української влади. Схвалений текст звернення через два дні розмістила газета «Життя Поділля». У ньому йшлося:

*«Товариші студенти! Ви в більшості сини трудового народу. Ви кість од кости його. Ви його надія, ви його будучність!
Краці з вас, вкупі з трудящими, червоним шляхом власної крові донесли і до нас вогневий прапор революції.*

*Будьте ж, товариші, 1-го травня з народом і серед народу!
Сини і брати обездолених – всі під червоні прапори їх. Пролетарське свято – ваше свято*

Під червоні-ж прапори, товариші!

Під червоні пролетарські прапори!

Рада Студенських Представників Кам'янецького Українського університету» [23].

Цей заклик справив певний вплив на студентів-українців, росіян, євреїв, які представляли незаможні верстви, і вони вийшли на організований комуністами мітинг солідарності. А після

того студенти-більшовики організували в університеті «бучну вечірку з промовами та співами». За В.О. Бідновим, цей захід, попри явні політичні розрахунки, не дав «бажаного для влади вигляду», оскільки багато представників колективу його просто проігнорували [1, с.327].

Привнесені новою владою ідеї соціалістичної революції і пов'язані з ними декларації про необхідність ліквідації всього буржуазного, віджилого не завжди були добре зрозумілі у молодіжному середовищі, через що траплялися різні курйози. Скажімо, навіть студентам було трошили такий «пережиток старого ладу», як будинок своєї бурси (його з великими труднощами вдалося отримати від міської влади наприкінці 1918 р.), завдавати університету чималих матеріальних збитків і таким чином залишити без житла 25 своїх товаришів-незаможників [41]. Разом з тим молодь негативно сприйняла розстріл більшовиками без суду і слідства свого товариша Ю. Приходька, який, як член партії українських есерів, виконував партійне завдання і у навколишніх селах проводив антибільшовицьку пропаганду [38, с.327].

Після відновлення української влади настрої переважної більшості студентів став академічно-трудоим, ангажованість політичним радикалізмом поступилася місцем більш-менш спокійному життю. Другого навчального року молоді в університеті побільшало через відкриття двох нових факультетів. Крім того, з-за Збруча, разом із підрозділами Української Галицької армії, прибула група патріотично налаштованих хлопців і дівчат, які влилися в студентські ряди. На навчання в університеті прийняли також і тих (їх називали біженцями), хто дістався з різних регіонів Наддніпрянщини, що опинилися під контролем чи більшовиків, чи білогвардійців. У політичному сенсі неоднорідність між ними не тільки не зникла, а ще більше посилилася. Якщо галицька молодь мала переважно національно-демократичні переконання, то вихідці з Великої України часто демонстрували соціалістичні погляди, а іноді і ліворадикальні.

Доки у Кам'янці-Подільському розміщувалися міністерства УНР, що були евакуйовані з Києва з незначними штатами, то в них виникала потреба в працівниках середньої і низової ланки. Заповнити дефіцит кадрів частково змогли старші за віком студенти, які мали досвід роботи в органах місцевого самоврядування, військових канцеляріях, навчальних закладах тощо. Молодь охоче підтримувала такі важливі державні заходи, як відзначення на міському рівні другої річниці проголошення I Універсалу Центральної Ради, святкування взяття українськими об'єднаними військами Києва, урочиста обітниця Директорії, Ради Народних Міністрів і Дієвої Армії УНР на вірність українському народові. 22 жовтня 1919 р. студенти взяли найактивнішу участь у відзначенні першої річниці існування К-ПДУУ, були свідками участі у цьому дійстві перших осіб держави, які подарували їм 10 підвищених стипендій імені Директорії [40].

Коли стало відомо, що частини Української Галицької армії уклали на початку листопада 1919 р. з денікінцями у Зятківцях

на Поділлі, а згодом в Одесі сепаратні перемир'я і мир та вийшли із об'єднаного українського фронту, чим послабили його, кам'янецьке студентство, яке походило з Наддніпрянщини, разом з багатьма патріотами вибухнуло гнівом, звинувачуючи бійців-галичан у зраді. Політичні сили, сконцентровані в місті, проводили свої бурхливі збори, де засуджували цю подію. Щоб обговорити питання, яке боляче зачіпало настрої галицької молоді, що навчалася в університеті, з її ініціативи 12 листопада 1919 р. було проведено спеціальне студентське віче наддніпрянців. За мемуарним джерелом, доповідав студент старшого віку, буковинець Юліан Каменецький, який «гаряче, всебічно обосновував вимушеність капітуляції У[країнської] Г[алицької] А[рмії] серед тих невідрадних обставин. Згадував і про перевтому юнаків невпинними боями, і про ту тугу їх за покинутою на заході домівкою та ріднею, і про люту пошесть тифу, що десятку вала тоді ряди УГА. Промовці, що виступали після доповідача, одні солідаризувалися з ним, інші ж, навпаки, зазначили з притиском, що ніякою втомою, ні пошестями не можна виправдати цей сепаратний крок, що мав такі згубні наслідки для українського загального фронту» [38, с.333]. У підсумку «акт генерала [УГА] Тарнавського ... осудили як зраду Української Державности» [39, с.37], «ганебну зраду Україні» [35, с.67].

Щоправда, цей захід не зняв усіх непорозумінь між представниками східної і західної української молоді. Тому-то через якийсь час студенти-галичани, об'єднані у свою регіональну організацію – «Академічну громаду», змушені були робити додаткові роз'яснення щодо свого розуміння тих подій. 7 грудня 1919 р. вони зібралися на свої збори і ухвалили колективне звернення до всього студентства вишу, згодом опубліковане у молодіжному журналі «Нова думка» під назвою «Одвертий лист Академічної Громади до Ради Студентських Представників». Як свідчить його зміст, галицька молодь не сприйняла за належне «холодне, а то й вороже відношення» до себе через угоду генерала Тарнавського, заперечила свою причетність до «зради на фронті», нагадала, що студентство в Галичині активно воювало у складі Українських січових стрільців, понесло великі жертви заради української ідеї. Нині воно отримало імпульс до «ще завзятішої борби». Насамкінець автори листа закликали наддніпрянців йти «в праці і в борбі рука об руку», заявили, що готові й далі доводити «свою любов до Соборної України» [35, с.67].

Цей інцидент загалом вичерпався. Разом з тим у відносинах між зазначеними групами студентства мали місце й інші прикрі складнощі через офіційну політику. Зокрема, молоді галичани не до кінця зрозуміли необхідність замирення УНР з Польщею, яка ліквідувала українську державність на західноукраїнських землях, не сприйняли декларацію українського уряду від 2 грудня 1919 р. про визнання Східної Галичини у складі Польської держави при умові, що «східногалицьке питання» буде вирішено «польським урядом в порозумінні з представниками українського народу, мешкаючого у тій провінції» [32, с.383]. (Вихідці з того ре-

гіону не забули про польсько-українські міжетнічні взаємини як в складі Австро-Угорщини, так і з 1 листопада 1918 р., коли вони піднялися на революцію, а влітку 1919 р., побоюючись польських репресій, вимушено покинули рідні терени. Зазначений крок у зовнішній політиці УНР підтримали далеко не всі політичні сили й Наддніпрянщини, у тому числі й у Кам'янці-Подільському.

Зрештою, 168 самобутніх юнаків і дівчат з Галичини, які навчалися у К-ПДУУ, продемонстрували свою незламну політичну волю у протистоянні з польською військово-цивільною адміністрацією, яка з середини листопада 1919 р. нав'язувала у місті чужі українцям порядки. Під час відзначення шевченківських днів 1920 р., йдучи в колоні кількох тисяч маніфестантів, вони гучно заспівали, крім «Заповіту», ще й Франкове «Не пора», чим викликали негативну реакцію польських високопосадовців. Ті ж відразу вирішили депортувати за Збруч усіх вихідців з Галичини, які мешкали тут, у першу чергу молодих. Щоправда, студентських загал університету не покинув своїх галицьких братів у біді, і 6 березня 1920 р., на черговому вічі, солідаризувався з ними, заздивши згадане розпорядження поляків як вороже українським інтересам [39, с.40]. Кінець-кінцем, депортація, яка кілька разів переносилася через домовленості головноуповноваженого уряду УНР І.І. Огієнка з польськими чиновниками [8], [33], [34, с.43], не відбулася, що було сприйнято українцями за політичну перемогу.

30 травня 1920 р. в університет непрохано, за наказом коменданта міста, заявлася озброєна польська поліція, яка мала намір відстежити поведінку студентів-галичан під час урочистої академії, присвяченої пам'яті Івана Франка, з нагоди 4-ї річниці його смерті. Це викликало велике обурення усіх студентів, які, на знак протесту, вирішили не проводити запланованого заходу. А наступного дня Рада студентських представників направила правлінню вищу офіційний «Протест студентства», у якому засудило дії поліцейських, що порушили традиційну у Європі університетську автономію. «Польське суспільство, – на переконання РСР, – повинно звернути увагу на цей ганебний поступок, за який падає пляма сорому перед цілим культурним світом. Проти таких вчинків ми апелюємо до всього культурного світу, бо не можемо допустити, щоб топтали і ганьбили те, що є найсвятішим для студентів – незалежність їх *alma matris*» [9].

У травні 1920 р. вийшло друком третє число студентського журналу «Нова думка», яке вмістило статтю Футурбільша «Про Кам'янецький Університет». За цим псевдонімом (футурист-більшовик) ховався студент Валер'ян Поліщук, майбутній український письменник, який на початку зими 1919-1920 рр. прибув до міста і був зарахований умовно дійсним студентом історико-філологічного факультету К-ПДУУ. Стаття була критичною щодо адміністрації, професури і порядків у виші. За радянських часів він стверджував, що навколо нього тут сформувався більшовицька група, яка боролася з петлюрівщиною. На жаль, немає джерел, щоб підтвердити чи спростувати цю тезу, хоча один із сучасників

і справді наголошував, що В.Поліщук мав «ліві, советофільські погляди» [9, с.330]. У звіті про роботу комітету Кам'янецької районної організації Української комуністичної партії (боротьбистів) від 5 березня 1920 р. зазначено, що у місцевому університеті окремі студенти були членами УКП (б) і виступали на різних заходах «як большевики», не дивуючи цим загалом» [42]. Конкретики про їх діяльність не навели.

11 липня Кам'янець-Подільський знову опинився під більшовицьким контролем. На цей раз нова влада щільно зайнялася реформою університету, який, за задумом, мав втратити свій національний характер і набути робітничо-селянського змісту. В основу змін військревком поклав постанову № 8 Укрголовпрофосу Наркомату освіти УСРР, яка вносила кардинальні зміни в структуру усіх вишів, навчальний процес та правила прийому студентів. Першою особою, яка представляла в університеті нову владу, став політичний комісар. Ним призначили студента Аристарха Волянського (наприкінці року його на короткий час замінив Дмитро Мізін). В закладі створили організаційне бюро революційного студентства, яке своєю відозвою від 8 серпня 1920 р. закликало студентську молодь підтримати його платформу, що орієнтувала на згуртування навколо ідей диктатури пролетаріату, «утворення вільної пролетарської школи з ідеєю виявлення продуктивної та суспільно необхідної праці», підвищення рівня пролетарської свідомості хлопців і дівчат тощо [7]. За свідченням Л. Білецького, тоді ж в університеті з'явився перший комсомольський осередок, який практикував «тактику терору й залякувань та провокацій, щоби лише тим способом приборкати більшість студентства до своїх рук» [2, с.195]. Надалі прошарок комсомольців потрохи зростав. Із-за відсутності у вільному доступі продовольства, промислових товарів, молодь (і не лише вона) змушена була приєднуватися до нових політичних структур і «продукційного колективу вузу», членство в яких давало право безкоштовно харчуватися в університетській їдальні, і разом з тим накладало обов'язок виконувати без обговорення вказівки і розпорядження органів робітничо-селянської влади.

Влада у Кам'янці-Подільському змінювалася ще двічі – 28 вересня і 16 листопада 1920 р., і в підсумку перейшла до більшовиків. За умов диктатури і репресій, які виключали політичний плюралізм і демократичні молодіжні організації, студентство змушене було прийняти нові «правила гри», хоча, як свідчить наступний досвід спілкування з органами радянської влади, воно не раз дозволяло собі критику нових порядків, які їх не влаштували. За це доводилося нести карну відповідальність, зазнавати ostracism у ході «політичних чисток» [26, с.47].

Отже, студентська молодь К-ІДУУ, маючи певні політичні погляди і шукаючи відповіді на гострі питання тодішнього державного і міжнародного життя, не стояла осторонь складних і суперечливих процесів, які протікали в Україні. Орієнтуючись у переважній більшості на підтримку української державності, вона частково поповнювала місцеві партійні осередки соціаліс-

тичного спрямування, брала участь у їх систематичних заходах щодо політичної і військової підтримки молодій республіці, поповнювала ряди українських збройних сил, тим самим захищаючи державний суверенітет. Хлопці і дівчата спробували створити свою студентську сотню для захисту державних ідеалів, займалися військово-патріотичним вихованням, інформаційно-роз'яснювальною роботою в українських військових частинах і серед населення, у своїй більшості не підтримали перехід втомленої і знесиленої Української Галицької армії на бік білогвардійців, послідовно відстоювали національні інтереси у протистоянні з польською військово-цивільною адміністрацією тощо.

Періодичні поразки українського війська і, як наслідок, встановлення у місті радянської влади породжували у частини незаможної молоді більшовицькі симпатії, певну підтримку нового режиму, яка, проте, не була масовою. Утім політичний розкол у студентському середовищі поглиблювала катастрофа на фронтах збройної боротьби, що кінець-кінцем призвело до повного витіснення вищих органів української влади зі своїх теренів. Надалі представники студентства здійснювали політичний контроль над університетом, реалізовували радянську реформу вишів, яка з часом змінила національний характер вищої школи на пролетарський.

Піднята тема є складовою загальною проблемою, присвяченою ролі студентству в Українській революції 1917-1921 рр., і потребує дальшого, глибокого вивчення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок із спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник 27. — Львів : 3 друк. Ставроп. ін.-ту, 1928. — Т.47. — Кн.12. — С.325-333.
2. Білецький А.Т. Мої спомини (1917-1926 рр.) / Леонід Тимофійович Білецький ; під. текст, вст. ст. та ім. пок. В.Р. Адамський. — Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. — 239 с.
3. Винниченко В. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення / Володимир Винниченко. — К. : КНИГА РОДУ, 2008. — 800 с.
4. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти : відбитка із «Записок Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти» / Володимир Геринович. — Кам'янець на Поділля, 1927. — 23 с.
5. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-302, оп.1, спр.5, арк.2, 2зв.
6. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-302, оп.1, спр.5, арк.2зв.
7. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-302, оп.1, спр.8, арк.3.
8. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-582, оп.1, спр.123, арк.3, 11.
9. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-582, оп.1, спр.132, арк.1-1зв.
10. Єсюнін С.М. С. Кисельов: від «молодшого юриста» до губернського старости / С.М. Єсюнін // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, 2000. — С.365-371.
11. Життя Поділля. — Кам'янець-Подільський, 1918, 19 грудня, с.4.
12. Життя Поділля. — 1918, 25 грудня, с.1.
13. Життя Поділля. — 1918, 25 грудня, с.4.
14. Життя Поділля. — 1918, 27 грудня, с.1.
15. Життя Поділля. — 1918, 30 грудня, с.4.

16. Життя Поділля. – 1919, 3 січня, с.4.
17. Життя Поділля. – 1919, 5 січня, с.3.
18. Життя Поділля. – 1919, 11 січня, с.3.
19. Життя Поділля. – 1919, 22 січня, с.3.
20. Життя Поділля. – 1919, 30 березоля, с.3.
21. Життя Поділля. – 1919, 30 березоля, с.4
22. Життя Поділля. – 1919, 1 квітня, с.4.
23. Життя Поділля. – 1919, 29 квітня, с.2.
24. Життя Поділля. – 1919, 29 квітня, с.4.
25. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів : монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
26. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – 408 с., іл.
27. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.) / А.О. Копилов. А.О. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – №4. – С.41-50; №5. – С.26-36.
28. Кравчук О.М. Сергій Кисельов: віхи біографії / О.М. Кравчук, І.І. Ратушняк, К.В. Завальнюк // Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) / автори-упоряд.: О.М. Кравчук, І.І. Ратушняк, К.В. Завальнюк. – Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2016. – С.3-38.
29. Лозовий В.С. Григорій Степура – політичний та громадський діяч Поділля в добу революції / В.С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т.6(8). – С.552-558.
30. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921 : док. вид. / І.П. Мазепа. – Дніпропетровськ : Січ, 2001. – Кн.1. – 415 с.
31. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921 : док. вид. / І.П. Мазепа. – Дніпропетровськ : Січ, 2002. – Кн.2. – 334 с.
32. Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кісаренко та ін. ; за ред. В.А. Смолія. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
33. Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920, 1 квітня, с.4.
34. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. – 2-е вид., доп. / Іван Огієнко. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1968. – 94 с.
35. Одвертий лист Академічної Громади до Ради Студентських Представників // Нова думка: журнал літературно-науковий. – Кам'янець на Поділля, 1920. – Ч.І-ІІ. – С.66-67.
36. Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Української революції (1919-1921) і повстанського руху під проводом Я. Гальчевського (1921-1924) : зб. док. і мат. / упоряд.: В.Г. Байдич, О.М. Завальнюк та ін. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2015. – 536 с.
37. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920 рр.) : док. й мат. / упоряд.: Г.В. Вітряна, І.В. Гарнага та ін. – Вінниця : Вінниця. книж.-газ. вид-во, 1959. – 488 с.
38. Сивенко Б. Кам'янецький університет і його студентство в 1918-1919 рр. / Б. Сивенко // Кам'янець-Подільський державний український університет. Ювілейні спогади / упоряд. та автор перед. В.Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. – С.317-334.
39. Студентські організації і їхня діяльність // Нова думка : літературно-науковий журнал / Орган студентства Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету ; гол. ред. Ваєріан Поліщук. – Кам'янець на Поділля, 1920. – Ч.ІІІ. – С.36-40.
40. Трудова громада. – Кам'янець-Подільський, 1919, 8 листопада, с.4.

41. Україна. — Кам'янець-Подільський, 1919, 22(9) жовтня, с.2.
42. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.43 р, оп.1, спр.70, арк.13.
43. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.266, оп.1, спр.2, арк.33.

А. М. Завальнюк

Студенты Каменец-Подольского государственного украинского университета в политических процессах революционного времени (1918-1920 гг.)

Основе архивных и опубликованных источников, а также трудов украинских историков исследуется вопрос об участии студенческой молодежи Каменец-Подольского государственного университета в политических процессах, которые протекали в стране и регионе под влиянием вооруженной борьбы, строительства украинской государственной республиканской модели и функционирования большевистского режима.

Установлено, что университет, основанный во время гетманского строя, при Директории УНР надежно стоял на украинских государственных позициях, а передовая часть студенчества вступала в различные политические партии, организовывала свое вооруженное формирование для защиты республиканского строя, отдельные представители, выполняя партийные и общественные поручения, были в гуще резонансных политических событий, работали информаторами и пропагандистами в войсках и среди населения, по совместительству наполняли низовой аппарат разных министерств, других государственных органов во время их деятельности в Каменец-Подольском, принимали участие в различных мероприятиях, организованных молодежными структурами в ответ на громкие военные и политические события (Зятковское соглашение УГА с денкинцами, попытки поляков депортировать студентов-галичан за Збруч и т.п.), реагировали на наиболее угрожающие украинству вызовы и пополняли личный состав национальных вооруженных формирований.

После перехода власти в городе к ревкому часть студенчества по различным причинам перешла на большевистскую платформу, разделяли коммунистические настроения, что привело к разрушению предыдущего идейно-политического единства молодежи, политическому расколу, распространению в ее среде леворадикальных идей и даже создания немногочисленной коммунистической ячейки, на который опирался новый режим. С введением в практику вуза советской нормативно-правовой базы деятельности большинство студентов, которые не эмигрировали, вынужденно приняли новую модель высшего образования, которая существенно отличалась от предыдущей, принимали участие в большевистских политических мероприятиях, формально поддерживая УССР и КП(б)У. Наиболее активные студенты, после определенного утверждения в губернских органах, ставали функционерами, по очереди занимали должность политического комиссара университета. Кроме того, сформировался актив, выполняющий указания политического центра и проводящий среди молодежи коммунистическую пропаганду.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, студенты, национально-патриотические

настроения, политические ячейки, большевистская платформа, политический комиссар, коммунистическая пропаганда.

Oleksandr Zavalniuk

**Students of Kamianets-Podilsky state Ukrainian university
in political processes of revolutionary period (1918-1920)**

On the basis of archival and published sources and works of Ukrainian historians, the participation of students of Kamianets-Podilsky Ukrainian State University in the political processes which occurred in the country and the region under the influence of the armed struggle in Ukraine, building Ukrainian Republican state model and the functioning of the Bilshovyk regime, are being investigated in the following article.

It is stated that university, founded in the days of Hetman and UNR Directory, was firmly standing on the Ukrainian state positions, and the best part of the students entered the various political parties, organized their armed groups to protect the republican system; some representatives, performing party and public errands, were in the midst of high-profile political events, worked as informants and advocates in the army and among the public, -filled the lower unit of various ministries and other state bodies part-timely during their activities in Kamianets-Podilsky, participated in various events arranged by youth organizations in response to high-profile military and political events (Ziatkiivtsi deal between the UGA and Denikinities, the Polish attempts to deport Galicia students beyond Zbruch etc.) responded to the most threatening challenges for Ukraine and joined the personnel of the national armed structures.

With the transfer of city power into the Revolutionary Committee, students for various reasons took to Bilshovyk platform, shared communist sentiment that led to the destruction of previous ideological state cohesion of youth, political divisions, its spread among left-radical ideas and even creation of a few numerical communist cell, which resisted the new regime. With the university transition to the Soviet legal base new orders, the vast majority of students who have not emigrated, reluctantly accepted the new model of higher education, which significantly differed from the previous one, participated in the Bilshovyk political measures, formally supporting USSR and CP(b)U. Out of the students there appeared functionaries who, upon approval by the higher Party, alternately occupied the post of university political commissar and formed an asset that performed the political centre guidance and conducted Communist propaganda among the young.

Key words: *Kamianets-Podilsky Ukrainian state university, students, national-patriotic sentiments, political centres, the Bilshovyk platform, political commissar communist propaganda.*

Отримано: 08.09.2016